Bilder av mig och dig

Råd för ansvarsfullt fotograferande

mediataitokoulu.fi

ins@fe

Co-funded by the European Union.

Inledning

Syftet med detta material är att ge tips om säkert och ansvarsfullt fotograferande och om att publicera bilder på nätet. Detta material fokuserar huvudsakligen på bilder av en själv och andra människor. Materialet är riktat till vuxna, huvudsakligen lärare, som arbetar med barn och unga med begränsad erfarenhet av sociala medier. Lektionsmodellerna är ämnade för elever i årskurserna 5-9.

Att ta bilder och dela dem med sina vänner på nätet är en viktig del av barns och ungas liv. Materialet fokuserar på sådana mediekunskaper som behövs om man vill fotografera och använda bilder på sociala medier på ett säkert, etiskt och omtänksamt sätt.

I materialet behandlas

- Fotograferingskulturen bland barn och unga
- Betydelsen av fotografering och bilder för att uttrycka sig själv
- Sätt att berätta genom bilder
- Saker man bör beakta då man publicerar och delar bilder på nätet, som att ta hänsyn till andras rättigheter, integritetsskydd och upphovsrätt.

Temana som behandlas ansluter sig på många sätt till grundutbildningens läroplan. I bildkonst lär man sig att uttrycka sig och berätta med hjälp av bilder, och i modersmål granskas värden och attityder inom visuell kommunikation. Funderingar om fotografering och publicering som är etiskt hållbar och som tar hänsyn till egna och andras rättigheter är kopplade till skolämnena religion, livsåskådning, samhällslära och historia. I biologi och hälsokunskap kan man lära sig att känna igen faktorer inom mediekultur som stöder eller stör en sund utveckling, och att anamma mediebeteende som innebär respekt för den egna kroppen.

Genom att betrakta bilder i omgivningen kan man bli bättre på att känna igen och hantera känslor, beakta andra människor, tolerera främmande saker och egenskaper, och förhålla sig kritisk till olika medieinnehåll.

Fotografering som en del av barnens vardag

Att lagra och dela viktiga händelser i livet har aldrig varit så enkelt som idag. Mobiltelefonernas kameror, uppkoppling till internet samt olika appar och program erbjuder obegränsade möjligheter att i vardagen fotografera och producera eget innehåll.

Mobiltelefoner uppmuntrar till fotografering

Den första mobiltelefonen skaffas oftast av säkerhetsskäl åt ett barn som inleder sin skolgång. Det är i samband med det som många börjar ta bilder med telefonen. Det är alltså inte konstigt att mobilen är mycket viktig för lite äldre elever. Telefonen följer med överallt och är både en "kompis" och ett redskap för att producera medieinnehåll.

Vad fotograferar barn och unga? Enligt en färsk undersökning fotograferar lågstadieelever skojiga, spännande och intressanta saker i omgivningen. De populäraste fotograferingsobjekten är saker förknippade med den egna vardagen och närmiljön som husdjur, natur, landskap, kompisar, familjemedlemmar och byggnader. I åldern 11-12 börjar man fotografera sig själv då man blir mer intresserad av den egna kroppen, den egna identiteten, att söka gränser och att delta i sociala medier.

Att fotografera är ett sätt för dagens barn och unga att observera, begrunda, tolka och ifrågasätta omvärlden. Genom att ta bilder betraktar och iakttar man också sin egen person. Till en början tittade man på självtagna bilder direkt från telefonen eller kameran, ensam eller tillsammans med kompisar, men i och med internetuppkoppling och olika nya appar kan man idag snabbt skicka eller ladda upp bilder så att kompisar kan se dem. Man delar även bilder på olika nätgemenskaper och hoppas på feedback från andra ungdomar.

Det hör till att barn och ungdomar observerar sig själva, experimenterar och umgås med vänner. Barn är också nyfikna på nya medieredskap och appar och anammar dem snabbt. De möjligheter dagens utrustning erbjuder utnyttjas på ett fördomsfritt sätt.

På sociala medier kan det vara svårt att särskilja på privat och offentlig växelverkan, något som traditionellt varit betydligt lättare. För barn kan det vara svårt att uppfatta hur deras agerande kommer att påverka det egna livet eller andras välmående. Ungdomar kan med hjälp av olika meddelandetjänster skicka privata, rent av intima, bilder till sina kompisar, som i värsta fall hamnar i fel händer eller används som mobbningsredskap.

Aktiviteter inom medier förutsätter idag en helt ny förståelse för konsekvenserna av egna eller andras ageranden, samt förmåga att kunna beakta såväl egna som andras rättigheter på nätet. Ansvarsfullt agerande inom media eller nödvändiga mediekunskaper i vardagen är dock inget man lär sig per automatik eller för sig själv. Det krävs såväl medveten handledning som närvaro i barnens medie-vardag från uppfostrarnas sida för att barn och unga skall lära sig agera på ett säkert och etiskt hållbart sätt då de delar bilder på sociala medier.

Jag- och världsskildring med hjälp av bilder

I ungdomen stöter man på utmaningar förknippade med att befästa sin egen identitet, att frigöra sig från sina föräldrar, att utforska sin egen sexualitet och att acceptera de skyldigheter vuxendomen medför. En ung person söker svar på frågan "Vem och hurudan är jag?". Att fotografera är ett ledigt sätt att uttrycka sin självuppfattning och att jämföra sig själv med andra.

En ung person jämför sig själv med andra och identifierar sig med de egenskaper kompisar har som man själv skulle vilja ha. Detta omformar ungdomarnas självideal. Det är vanligt att de försöker framstå som likadana som alla andra i deras ålder. Detta framgår av de bilder barn och unga tar av sig själva, så kallade "selfies". Med detta menas bilder man tar av sig själv och som man delar på sociala medier.

På webben delar ungdomar bilder av sig själva och av saker som intresserar dem. Genom att publicera bilder av sig själva och av saker som betyder mycket för dem, beskriver de sitt liv selektivt. Ungdomarna vill bli sedda på ett visst sätt och använder sig av fotografierna för att måla upp denna bild. Ibland härmar unga kändisars stilar och poseringar på bilder de tagit av sig själva. Då de identifierar sig med kändisar förstärker de sin egen identitet. Därtill kan man skoja på webben och prova olika sätt att uttrycka sin egen identitet. På så sätt hävdar man sin individualitet. Att experimentera och att få respons för det är en del av steget från ungdom till vuxendom.

Att dela egna bilder på nätet har blivit så viktigt för unga personer att man även kallat dagens ungdomar för "se på mig"-generationen. Förutom att man publicerar egna bilder på nätet delar och kommenterar man också bilder andra tagit. En uppmuntran eller trevlig kommentar är ett lätt sätt att pigga upp en kompis dag. Å andra sidan är det mindre trevligt om ingen kommenterar eller om någon säger någonting elakt.

Osäkerheten om att bli accepterad, som är vanlig i tonåren, gör att andras kommentarer blir väldigt viktiga. Den unga personen vill veta om han/hon duger eller är tillräckligt bra. Att vara tillräckligt lik andra i referensgruppen får personen att känna sig som en i gruppen, men å andra sidan vill man sträva efter att skilja sig ur mängden för att vara tillräckligt speciell.

Saklig och positiv respons av en vuxen med anledning av bilder man publicerat skapar en grund för en sund självkänsla. Personen lär sig att uppskatta sig själv och sin egen personlighet. Att förstå aspekter som identitet, intimitet, ägande och upphovsmannaskap är en förutsättning för att kunna agera på ett ansvarsfullt sätt på sociala medier.

Jag, en bra fotograf?

Barn och unga tar ofta situationsbilder och tänker inte så mycket på beskärning eller komposition. Det är ändå bra att lära sig grunderna i att ta en bra bild. På så sätt kan man förmedla det man menar. Då man en gång lärt sig grundprinciperna kan man bryta mot dem om man vill.

En bra bild börjar med att fotografen funderar på vad han/hon vill säga med sin bild. Vad vill man visa, och vad vill man eventuellt dölja? Hurudan är stämningen man vill förmedla och hurudan är miljön? Hur kan åskådaren tolka bilden?

Alla tolkar inte på lika sätt

Mediebudskap tolkas delvis automatiskt utan närmare åtanke. Därför är det bra om fotografen redan i fotograferingsskedet tänker på hur det kan tolkas. Ord och bilder har inte fast bestämda betydelser, även om deras uppenbara betydelse är den samma för alla. Med andra ord tolkar var och en bilden på sitt eget sätt. En person lär sig att förstå bilders innehåll an efter att hon lär sig iaktta sin omgivning med hjälp av synen.

Extensioner är den visuella observationens grundläggande betydelser och uppstår då åskådaren känner igen figurer, föremål, omgivningar och händelser på en bild. Intensioner är betydelser ordet eller bilden får då de betraktas från ett kultur- eller personperspektiv. Bildernas objekt kan förknippas med positiva eller negativa upplevelser, som i sin tur påverkar intensionen. Intensionerna kan med tanke på hur bilden tolkas vara t.o.m. viktigare än extensionerna.

I praktiken bildar extensionerna och intensionerna en helhet och kan vara svåra att skilja från varandra. Intensionerna kan styras bl.a. med hjälp av komposition, bildvinklar, beskärningar och färger. Detta utnyttjas speciellt i reklambilder. Man kan lära sig skapa och tolka bildintensioner. Med förmåga att läsa bilder menas att man kan se bortom extensionerna och förstå hur intensioner uppstår.

Egenskaper hos en bra bild

En bra bild får åskådaren att lägga märke till vissa saker. Varje bild är en beskärning av en större helhet, den delen av verkligheten fotografen valt. Därför återger den egentligen inte verkligheten Fotografen är alltid den som bestämmer vilken del av helheten som visas och vad som lämnas bort.

Då man väljer föremål, bildvinkel och beskärning är det bra att tänka på vad man vill att åskådaren skall fästa uppmärksamhet vid först. De föremål man vill att skall observeras presenteras så att åskådaren lägger märke till dem så fort som möjligt och sedan kan göra sina egna tolkningar. Börja alltså med att tänka på dem. Därefter bör man tänka på om det föremål man tänkt fotografera är lätt att beskära, eller om man vill fotografera en större helhet.

Bildberättelsen kan tillföras mer nyans genom att utnyttja olika **bildvinklar**. Genom att fotografera en person vid ögonhöjden skapar man ett jämlikt intryck mellan personen och åskådaren, men med hjälp av vinklar uppifrån och nerifrån kan man skapa en föreställning av makt. Fotograferat från ett

fågelperspektiv får åskådaren en känsla av att föremålet är under hans/hennes kontroll. En bild tagen uppifrån framhäver föremålets psykiska eller fysiska underlägsenhet. På en bild tagen nerifrån är det objektet som har kontroll över åskådaren. Då framhävs den fotograferades mäktighet, styrka eller ruskighet.

En närbild är en effektiv **bildstorlek**. Den får åskådaren att koncentrera sig på det väsentliga. Genom att fokusera på ansiktet eller en del av det skapar man en intim stämning. I blickens eller rörelsens riktning lönar det sig att lämna lite tomt utrymme. Att använda sig av tomt utrymme är ofta effektivare än att fylla hela bilden.

Med hjälp av **belysning** kan man framhäva bildens centrala innehåll och skapa stämning, spänning och intresse. Utan ljus blir det ingen bild. Ljuset är en viktig del av en bild och att utnyttja belysning påverkar märkbart slutresultatet. Ljusets ton och styrka varierar beroende på omständigheter och omgivning. Det lönar sig att prova fotografera under olika omständigheter, t.ex. i naturligt ljus vid olika tider av dygnet eller i konstljus. Exempelvis morgon- och kvällsljus ger ett vackert, mjukt ljus och lämpar sig speciellt bra för porträtt. Även ljusets riktning (uppifrån, nerifrån, från sidan) påverkar bildens stämning. Det sägs att man inte skall fotografera i motljus, men ibland kan man använda det som en intressant effekt.

Att tänka på bildens **komposition** är också viktigt. Att placera bildens objekt och färg på ett visst sett styr åskådarens blick och tankar. I praktiken sker komponeringen så att man vid fotograferingstillfället rör sig med kameran omkring föremålet man skall fotografera, och söker efter de bästa bildvinklarna och beskäringarna. En grundregel är att bilden blir intressantare om man placerar objektet någon annanstans än helt i mitten av bilden. Att placera en person i mitten av bilden ger intryck av att allt står stilla.

Då man fotograferar en människa påverkar personens min, blick och blickens riktning hur bilden tolkas. T.ex. tolkas en blick till höger som en hoppfull blick in i framtiden, medan en blick åt vänster ger intrycket att man saknar det förflutna.

Bra bilder av sig själv

I ett självporträtt är det man själv som är objektet. Då skall man tänk på vad man vill visa av sig själv på bilden och vad man vill lämna utanför bilden. Med hjälp av självporträtt kan man lyfta fram sidor av sig själv eller sitt liv som man vill bestyrka. Å andra sidan kan man dölja sådana sidor man är mindre nöjd med.

Det lönar sig att välja en fotograferingsmiljö som bidrar till den känsla eller det innehåll man eftersträvar. Sådana miljöer kan exempelvis vara naturen, stadsmiljö eller platser som är viktiga för en själv. Då man skall ta ett självporträtt kan man utnyttja olika föremål, kostymer eller annan rekvisita för att lyfta fram olika sidor av ens personlighet.

Bakgrunden är den miljö i vilken man tar bilden. Om man vill fästa uppmärksamhet vid sig själv bör man se till att det inte finns några onödiga störande element i bakgrunden. Om man förhåller sig skeptisk till en närbild av sitt ansikte kan man istället fotografera sig mot en intressant bakgrund.

Kanske rent av så att man själv är i bakgrunden och uppmärksamheten fästs vid ett husdjur eller annan rekvisita. Man bör tänka på samma saker också då man fotograferar andra människor.

Vem som helst kan bli en bra fotograf om man kommer på intressanta objekt att fotografera.

Några saker en fotograf kan tänka på:

1. Hurudana saker, stämningar och tankar vill jag förmedla i mina bilder?
2. Vilket eller vilka objekt är det jag fotografer? Vad vill jag att åskådaren skall lägga märke till?
3. I vilken miljö vill jag fotografera och vad skall synas i bakgrunden?
4. Vad vill jag skära bort eller lämna utanför bilden?

Lönar det sig att dela allt?

En bild eller video på minneskortet eller telefonen har inte ännu publicerats. Delar man den på sociala medier betraktas den som publicerad. Att dela bilder man själv tagit är i och för sig ett roligt sätt att dela oförglömliga stunder med andra.

Men det finns en del saker man bör ta i beaktande då man publicerar. Den viktigaste saken är att en bild eller video som publiceras på nätet kanske aldrig helt och hållet försvinner därifrån.

Att själv fotografera en bild och att publicera den är juridiskt två helt olika saker. Även om man exempelvis på offentliga platser får fotografera enskilda personer är det inte sagt att man får publicera bilden utan personens tillstånd. En bra grundregel är att alltid be om lov av personen på bilden.

Man måste använda sitt omdöme då man fotograferar och delar bilder:
1) Har jag lov att fotografera objektet?
2) Kan jag publicera bilden jag tog?

Var får man fotografera?

På allmän plats får man fritt fotografera även enskilda personer. En offentlig plats är en sådan alla har tillgång till. Som exempel kan nämnas bl.a. gator, parker, torg, tågstationer, busshållplatser och allmänna utrymmen i köpcentrum.

I privata affärslokaler som är öppna för allmänheten får man också ta bilder. Ägaren kan ändå ha möjlighet att välja sina kunder och på så sätt kräva att fotografen avlägsnar sig.

Om det däremot rör sig om hemfrid eller offentlig frid krävs tillstånd av vederbörande. Alla utrymmen ämnade för boende skyddas av hemfriden, t.ex. bostäder, gårdsplaner, hotellrum, toaletter och omklädningsrum. Utrymmen som skyddas av offentlig frid är allmänna utrymmen som allmänheten inte har tillgång till, bl.a. stängda delar av ämbetsverk eller anstalter, ingärdade trädgårdar och privattillställningar Om man utan tillstånd fotograferar på platser som skyddas av hem- eller offentlig frid kan man göra sig skyldig till olovlig observation.

Man får inte dela andras bilder

Med personuppgifter avses information som beskriver en person, personens egenskaper eller levnadsförhållanden som kan identifieras att gälla personen eller personens familj. Därför räknas en bild som föreställer en person och som man kan känna igen personen från som en personuppgift. I skolmiljön är det ganska enkelt att förknippa en bild med en specifik elev utan att namnet nämns.

Upphovsrätten skyddar kreativt arbete

1. Fotografier skyddas enligt lagen per automatik av upphovsrätten eller närstående rättigheter.
2. All foto- och filmkonst som uttrycker kreativitet och originalitet skyddas av upphovsrätten. Vardagliga fotografier och videor skyddas av närstående rättigheter.
3. Upphovsrätten ger upphovsmannen ensamrätt att bestämma om publicering och spridning av sina bilder.
4. Upphovsrätten gäller i sjuttio år efter att upphovsmannen dött. Skyddstiden för vanliga bilder och videor är sjuttio år från att bilden togs.
5. Då du godkänner avtalsvillkoren för en webbtjänst eller i ett arbetskontrakt kan det hända att du avstår från rättigheterna till det du producerat. Det är bra att vara medveten om hur mycket av sin upphovsrätt man avstår från.
6. Tack vare upphovsrätten kan konstnärer kräva ersättning för försäljning, publicering, framförande och användning av sitt arbete. På så sätt kan man försörja sig själv genom den typen av kreativt arbete.

Vad delar du, åt vem, och hur?

En bild som laddas upp på en öppen webbsida kan ses av alla som hittar sidan. På många sociala medier kan man dock begränsa bildernas synlighet så att bara utvalda personer kan se dem. Genom att lära sig begränsa möjligheterna för främmande att se ens bilder förebygger man eventuellt missbruk av det egna materialet. Man bör också tänka på hur man delar bilden med andra: skickar man den åt några enstaka mottagare eller delar man den med alla sina kontakter.

Före man delar bilden bör man alltid tänka på vilka alla man vill att skall se bilden. Om innehållet är sådant som vem som helst får se kan man bra dela den med alla. Vill man däremot att bara vissa utvalda skall se bilden lönar det sig att bara dela den med dem. Man bör dock minnas att en delad bild eller video kan bli offentlig även om det inte var den ursprungliga avsikten. Personer som fått bilden kan publicera den på nätet utan att fråga dig.

Det finns gott om delningsalternativ och det gäller att välja det bästa enligt situationen och syftet. Med telefonen kan man skicka en bild åt en kompis t.ex. som multimediameddelande. Kom dock ihåg att det kostar att skicka en bild förutsatt att multimediameddelanden inte ingår i abonnemangsavgiften. Man kan också skicka bilden med en app på telefonen, t.ex. Whatsapp eller Kik Messenger. Också då kan det kosta om telefonen inte har ett internetabonnemang med fast avgift eller man använder ett wifi-nätverk.

Man kan ladda upp filer på delningstjänster på nätet, t.ex. Dropbox och Skydrive, och sedan skicka en länk åt andra. Då kan inte vem som helst komma åt filerna. Man kan också skydda bilderna med lösenord.

En bild man delat elektroniskt kan kopieras och vidaredelas. Inget skydd och ingen begränsning hindrar t.ex. en skärmdump (screenshot). Missbruk är sist och slutligen väldigt svårt att hindra. Det

lönar sig därför att endast dela bilder som inte kan orsaka skada åt sig själv eller andra om de hamnar i fel händer.

Att bifoga information

I samband med att man publicerar en bild bifogar man ofta annan information. Man kan ge bilden ett namn, ofta också tillsätta bildtext, tagga (en. tagging) personer på bilden, eller ange en position med hjälp av en GPS-navigator.

Med hjälp av informationen är det lättare att bland alla bilder hitta bilder förknippade med ett visst ämne eller en viss person. För bifogad information gäller samma principer som för all övrig publicering på nätet: tänk på om personen på bilden vill bli taggad, om bildtexten såra någon, och om någon kan missbruka positionsdata.

Dela inte intima bilder

Vissa bilder skall man inte ens konfidentiellt dela med vänner. Följderna av att publicera bilderna kan vara svåra att förutspå. Exempelvis har det skett att man i parförhållanden delat intima bilder (nakenbilder/lättklädda) som efter en konflikt hamnat i andras händer. En ung person kan också utsätta sig för risk för sexuellt utnyttjande om han/hon delar känsliga bilder av sig själv utan att ha koll på vem som kommer att se bilderna.

Att ta intima bilder och skicka dem åt någon man är förtjust i, åt en flick-/pojkvän, eller åt en helt främmande person har blivit ett allt vanligare fenomen, speciellt bland ungdomar. Att ta sexuella bilder av sig själv kan vara ett sätt för ungdomar att ta avstånd från sina föräldrar, få uppmärksamhet och beundran, och att testa sin egen attraktivitet som stöd för sin egen identitetsutveckling.

Olika bildtjänster på webben är fyllda av ungdomars självporträtt. På många bilder poserar personen lättklädd. En ung person förstår inte nödvändigtvis vad man kan dela offentligt om sin egen sexualitet. De kan ha uppfattningen att man i vuxenvärlden fritt kan dela mycket intim information om sig själv och därtill kritisera andras erfarenheter. Bilder får den uppmärksamhet de eftersträvar. Ett särdrag för ungdomars socialitet är intresset av att få respons för att kunna uppfatta sin egen sexuella identitet. Vid sidan av positiv respons kan man också få utstå sårande och hånande feedback. En bild på nätet kan med andra ord ha en positiv inverkan på självförtroendet eller användas som redskap för mobbning.

En vuxen kan stöta på intima bilder av unga personer, vilket kan väcka oro för att bilderna eventuellt är olagliga. Man kan stöta på en sådan bild t.ex. på sociala medier eller lägga märke till att en sådan bild cirkulerar som bildmeddelande bland eleverna i en skola. För en ung person är det ofta en svår situation då en vuxen upptäcker sådana missbrukade bilder. Personen kan skämmas, bli arg eller bli

besviken. Om en ung person blivit mobbad eller utnyttjad är det viktigt att förklara att godtrogenhet och tillit till andra inte är några brott.

Alla intima bilder av unga personer medför inte problem. Till en början bör man tillsammans med personen reda ut till vilket ändamål och till vem bilden är tagen. Om det råder några oklarheter rekommenderas att man kontaktar polisen. Polisens ståndpunkt är att bilder eller meddelanden som kan tolkas som sexuella och som vuxna skickat till ungdomar bör tas på allvar hemma och i skolan. Kontakta polisen. Om man misstänker att en minderårig blivit utsatt för ett sexualbrott har alla som arbetar med ungdomar enligt lagen plikt att göra en barnskydds- och brottsanmälan.

Lagstiftningen och intima bilder

En bild eller video kan anses kränka sedligheten om en person obehörigen innehar eller i syfte att tillhandahålla tillverkar en bild eller upptagning med barnpornografiskt innehåll.

Den finländska lagstiftningen ingriper i sådana situationer då en sedlighetssårande bild som föreställer en person under aderton år görs tillgänglig för någon utomstående eller tillverkas i tillhandahållssyfte. Om ett sällskapande par tar intima bilder av varandra, eller någondera tar bilder av sig själv, betraktas det inte som olagligt eftersom man har lov att fotografera och inneha bilderna. Vad gäller fotografering i ett parförhållande beaktas också sexuella myndighetsåldern. Grundregeln är att om man enligt lagen får ha sex är det också inom ett parförhållande tillåtet att fotografera eller filma intimt innehåll om båda parter ger sitt samtycke. Om bilden eller videon däremot läcker ut till en tredje part utan tillstånd kan det betraktas som lagstridigt.

Också myndiga personer emellan kan det i vissa fall tolkas som ett brott om man utan tillstånd skickar och sprider bilder. Det kan ses som en kränkning av privatlivet om man utan tillstånd visar en bild av en annan person för en större publik så att det orsakar skada eller lidande för personen på bilden.

Lagarna gäller också på nätet

Ungdomar kan ha uppfattningen att man fritt får använda alla bilder man hittar på nätet. Så är inte fallet. Bildmaterial man hittat på webben får inte fritt kopieras, publiceras i ett nytt sammanhang eller vidareförmedlas utan skilt tillstånd. Upphovsrättslagen skyddar sådant material som publiceras på nätet och förpliktar att ta hänsyn till andra.

Internetanvändning styrs av lagar vars syfte är att trygga allas rättigheter. Det är bra att veta vad man enligt lagen får publicera på nätet och hur man kan låna andras bilder utan att bryta mot upphovsrättslagen.

Om någon annans verk, t.ex. bilder, musik eller videor, kopieras, omarbetas och sprids utan tillstånd, eller presenteras som sitt eget verk har man gjort sig skyldig till brott mot upphovsrätten. Straffet för användning eller spridning av skyddat innehåll kan vara böter eller fängelsestraff. Man kan också åläggas att betala skadestånd. Ersättningsansvaret berör även minderåriga.

På webben finns sidor som erbjuder material man fritt får använda, som bilder och musik. Sådant material kan man använda bl.a. för skolarbeten och bloggar. T.ex. bilder, videor, musik och texter med Creative Commons-licens får användas för sådana ändamål som nämns i villkoren. Ofta räcker det med att man nämner ursprungliga upphovsmannen och att man publicerar sitt material under liknande villkor.

Upphovsrätten uppmuntrar till att ta hänsyn till andra

1. Om man vill publicera eller sprida bilder eller andra verk på nätet bör man i regel be om lov av upphovsmannen.
2. En fotograf har också rätt att bestämma om bearbetning av bilden, alltså får man inte heller publicera en bearbetad version av en bild någon annan tagit utan tillstånd.
3. Även om man av fotografen får lov att använda bilden för ett visst ändamål en gång, äger fotografen fortfarande rättigheterna. För all annan användning än det överenskomna behöver man ett nytt tillstånd.
4. Filmaffischer eller tavlor som skyddas av upphovsrätten får förekomma på fotografier förutsatt att de är av sekundär betydelse. Man får fotografera kända byggnader och fritt publicera bilderna, dock inte i kommersiellt syfte.
5. Om du vill använda musik som någon annan producerat i videor som visas offentligt (t.ex. YouTube) behöver du tillstånd av kompositören och artisten.
6. Även om upphovsmannen har rätt till sin bild eller video bör han ta hänsyn till andras integritetsskydd. En person som syns på en bild har rätt att förbjuda användning av bilden om den är kränkande.

Att använda bilder på ett ansvarsfullt sätt innebär också att man inte publicerar information om andras privatliv eller kränker andras heder. Med att kränka någons privatliv menas i detta sammanhang att man på webben i form av information, antydningar eller bilder avslöjar något om en annan persons privatliv så att det leder till skada, lidande eller förakt. Ärekränkning innebär att man visar respektlöshet gentemot någon annan. Oftast så att man anger felaktig eller kränkande information, eller sprider ogrundade antydningar.

Olaglig aktivitet lämnar spår på webben, som vid behov kan användas för att spåra förbrytaren. Oftast kan man anmäla aktivitet som strider mot användarreglerna till en administratör, t.ex. mobbning. Administratören bestämmer om eventuella åtgärder efter att ha kontrollerat anmälan. Någon som bryter mot reglerna kan få en varning eller få sitt användarkonto spärrat i en viss tid. Upprepade eller grova regelbrott leder oftast till att kontot stängs helt och hållet.

För ärekränkning eller för spridande av information som kränker privatlivet kan man dömas till böter eller till och med fängelsestraff. Om man blir dömd för ett brott måste den dömde också ersätta rättegångskostnaderna. Detta inkluderar arvoden till såväl sin egen som motpartens advokat. Det händer lätt att man gör sig skyldig till ett brott på nätet om man inte känner till sitt eget ansvar eller inser hur allvarliga kränkande gärningar är. Tanklösa gärningar kan ge hårda straff eftersom som många kan se kränkningarna.

Avslutning

Barn och unga använder media aktivt och producerar själva medieinnehåll. Så gott som alla barn äger en mobiltelefon med kamera, väldigt många en smart telefon, som fungerar som en dörr till sociala medier och webben. En telefon med kamera möjliggör spontan produktion av medieinnehåll, kreativt självuttryck och delaktighet i visuell kultur.

Att fotografera är en viktig del av barns och ungas liv, men i lågstadieåldern är det ganska ovanligt att man delar bilder eller videor på sin mobiltelefon. Det tar dock inte länge förrän man börjar dela bilder på nätet. I det skedet är det viktigt med goda mediekunskaper och förståelse för följderna av att använda media. Därför är det skäl att börja öva dessa färdigheter genast då barnet utvecklar ett intresse för bilder och fotografering.

I bästa fall är kan fotografering fungera som ett sätt för barnet att grundligt undersöka, bygga och tolka den egna identiteten och den omgivande världen. Kreativ fotografering är ett effektivt sätt att uttrycka sig själv. Barn och unga skall inte ensamma behöva lära sig livet i en visuell kultur. De har rätt att få vägledning av vuxna och utvecklas till etiska, kreativa och medieskickliga aktörer inom den digitala kulturen.

Lektionsmodeller

Lektion 1: Att dela eller inte dela?

Målgrupp: Grundskolans årskurser 5-8

Mål:

- Eleven lär sig tänka kritiskt om vad man kan dela och publicera på webben
- Eleven uppmuntras att på förhand tänka efter vilka konsekvenser de egna gärningarna kan ha för andra

Vad gjorde jag?

Tid: 40 minuter

Mål: Eleverna funderar på vad nyttan är med att publicera bilder på nätet, räknar upp eventuella risker med att publicera, och vad man kan göra om det uppstår en problemsituation.

Material: Printa ut bilderna som behövs (bilaga 2) eller öppna bilderna på datorn på förhand så att du kan visa dem.

Dela in eleverna i grupper om 3-4 personer. Antingen används bara en bild, eller också har alla grupper olika bilder. Bilden kan printas ut i färg så att alla grupper får en, eller så visas samma bild åt hela klassen t.ex. med hjälp av en dator.

Be eleverna hitta på en historia med anknytning till bilden: hur börjar det, vad händer sen, hur slutar historien?

- Du kan uppmuntra eleverna att tänka på intimitet på nätet genom olika roller samt att tänka på vilka konsekvenserna kan bli av att man delar privat information eller privata bilder på nätet.
- De kan också se på konsekvenserna ur olika perspektiv: hurudana känslor upplever personerna i historien, hurudana möjligheter har personerna att lösa situationen under historiens olika skeden och påverkas möjligheterna av t.ex. ålder, kön eller status.

Gå tillsammans igenom elevernas berättelser (allmän diskussion eller drama).

Slutdiskussion

Diskutera vikten av att beakta andra på nätet. Diskussionen kan styras med hjälp av följande frågor:

- I vilka situationer är det nyttigt och/eller underhållande att publicera och dela bilder?
- Hur kan man ge ett positivt intryck av sig själv på nätet?
- Hur respekterar man andras rätt att bestämma om hur man framställs i offentligheten?
- Varför lönar det sig att vårda sitt rykte?

Lektion 2: Vad säger mina bilder?

Målgrupp: Grundskolans årskurser 5-8
Mål: Eleverna diskuterar hur de själva vill bli framställda, hur de vill synas på bilder, och vad bilderna berättar om en.

Hurudant är ett bra självporträtt?
Tid: 15 minuter
Mål: Eleverna känner igen sina egna och andras sätt att evaluera bilder som publicerats på nätet. Eleverna förstår att det förekommer skillnader mellan könen i hur man publicerar, bearbetar och kommenterar bilder.
Material: Post-It-lappar, ca tre stycken per elev

Dela ut Post-It-lappar, t.ex. tre per elev. Be eleverna skriva en sak på varje lapp som enligt dem bidrar till ett bra självporträtt eller en bra profilbild: en sådan man själv skulle vilja publicera på sociala medier.

Om du vill kan flickorna ha t.ex. gula lappar och pojkarna orangefärgade. På så sätt blir det lättare att upptäcka eventuella skillnader i hur pojkar och flickor tänker om saken.

Lapparna klistras på väggen eller tavlan. Läs och granska lapparna tillsammans då allas lappar är fastklistrade. Egenskaperna kan delas in i grupper och klassificeras. Diskutera egenskaperna gruppens flickor och pojkar anser vara viktiga (t.ex. minen, stämningen, färgerna, utseendet, situationen, komik).

Du kan styra diskussionen med hjälp av följande frågor:

- Hur väljer eleverna hurudana bilder av sig själva de publicerar på sociala medier?
- Vem bestämmer hurudana bilder som är bra?
- Varifrån kommer förväntningarna angående bilder?
- Hur reagerar eleverna på att ingen kommenterat eller gillat bilder de publicerat?

Överraskande kommentar?

Tid: 25 minuter
Mål: Eleverna känner igen sina egna och andras sätt att evaluera bilder som publicerats på nätet.
Material: Post-It-lappar

Dela in eleverna i grupper om 3-4 personer och ge varje grupp en bunt lappar. Be eleverna fundera på hurudana bilder ungdomar i deras ålder publicerar. Be eleverna att med hjälp av skådespel eller drama iscensätta olika profil- eller situationsbilder. Varje grupp visar sina "bilder" för de andra.

Be de andra tänka på hur man kunde kommentera bilden på nätet. Grupperna skriver sina kommentarer på Post-It-lappar. Efter iscensättningen, gå igenom de kommentarer som skrivits på lapparna och fundera på vilka tankar och känslor de väcker. Du kan styra diskussionen med hjälp av följande frågor:

- Hur kändes det att höra kommentarerna?
- Var någon kommentar överraskande, oväntad?
- Stämde gruppens tanke om bildens budskap överens med kommentatorernas uppfattning?
- Kunde man dela en sådan bild på nätet? Varför/varför inte?

Slutdiskussion
Sammanfatta lektionen t.ex. med hjälp av följande frågor:

- På vilket sätt skapar man en identitet/bild av sig själv på nätet?
- I vilken mån gör man det medvetet, omedvetet?
- Vilka förväntningar är förknippade med att publicera en bild?
- Vilken typ av kommentarer får en på got humör/gör en ledsen?
- Förstår andra vad man menar med en (profil)bild?
- Vad har eleverna (efter lektionen) för syn på att uttrycka sig själv på nätet?
- Kunde man beskriva sig själv på ett annat sätt än förr? Varför, varför inte?

Om könsnormer på sociala medier kan man diskutera med stöd av bl.a. följande frågor:

- Skiljer sig flickornas och pojkarnas självporträtt från varandra? På vilket sätt? Vad kan vara orsaken till skillnaderna?
- Kommenteras flickors och pojkars bilder utifrån olika kriterier? På vilket sätt skiljer sig kommentarerna, t.ex. hurudant språk används för att uppmuntra/kritisera?
- Hur kommenterar flickor andra flickors bilder, pojkars bilder, och tvärtom?
- Hur reagerar man på sociala medier om någon inte följer könsnormerna? Varför?

Matti Meikäläinen pikkasen nolo tyyppi :D
23. marraskuuta kello 12:51 · Tykkää · 3
Maija Mehiläinen joo on kyl, kuka tossa kuvassa on?
23. marraskuuta kello 13:19 · Tykkää · 2
Matti Meikäläinen no yks kaveri koulusta vaan...
23. marraskuuta kello 15:51 · Tykkää · 2
Kirjoita kommentti...

Länkar till finska sidor

Lapset mediatuottajina. 8-11-vuotiaiden suomalaislaisten kännykkäkuvaaminen

Mannerheimin Lastensuojeluliitto / Vanhempainnetin Lapset ja media –osio

Mannerheimin Lastensuojeluliitto / Nuortennetti

Mannerheimin Lastensuojeluliitto / Laki, nuoret ja netti

Mannerheimin Lastensuojeluliitto / Viisaasti verkossa -opas tukioppilastoimintaan

Mannerheimin Lastensuojeluliitto / Ei nettikiusaamiselle

Opettajan tekijänoikeus / Kopiokissa

Pelastakaa Lapset / Suojele minua kaikelta

Suomen valokuvajärjestöjen keskusliitto

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos / Lastensuojelun käsikirja

Viestintävirasto / Tietoturvaopas

Väestöliiton ammattilaissivut

Väestöliiton nuorten sivut

Visuaalisen alan taiteilijoiden tekijänoikeusyhdistys

Upphovsmän

Materialet är producerat som en del av nationella Mediekunskapsveckan 2014.

Texter: Otto Uotila från TeliaSonera, Juha Rislakki och Vilhelmiina Vuollo från Upphovsrättens informations- och övervakningscentral, Miila Halonen från Väestöliitto, Hanna Wahlman och Saara-Maria Palmu från Sällskapet för Mediefostran, Sanna Haanpää från OAJ, Suvi Tuominen från Nationella audiovisuella institutet, Johanna Sommers-Piiroinen från Rädda Barnen och Satu Valkonen från Mannerheims Barnskyddsförbund.
Redigering: Satu Valkonen, Johanna Sommers-Piiroinen, Suvi Tuominen
Bilder: Otto Uotila

Tack till Kruunuhaan yläkoulu för att de ställde upp på bild, och till Päämajakoulu för att de gav feedback angående lektionsmodellerna.